

А. М. ЛЬОВОЧКІНА, канд. психол. наук
(Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, м. Київ)

ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОРЕКЦІЇ ЕТНІЧНИХ СТЕРЕОТИПІВ З МЕТОЮ ГАРМОНІЗАЦІЇ МІЖЕТНІЧНИХ ВІДНОСИН

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 11, с. 180–182

Висвітлюється надзвичайно актуальна проблема сьогодення – гармонізація міжетнічних відносин. Пропонується вирішувати означену проблему через вплив на етичні стереотипи, зокрема на гетеростереотипи, що визначаються як сукупність суджень про інші народи. Рекомендується поєднання лекційних та активних форм проведення занять з навчальної дисципліни “Екологічна психологія”, а також застосування певних методів психологічної корекції.

Україна увійшла у XXI століття як незалежна держава. І тому перед нею як новою державою поставили й нові завдання. Одне з найважливіших завдань розбудови потужної держави полягає у створенні умов для зростання національної свідомості й національної гідності. Разом з тим, оскільки Україна є багатонаціональною державою і має тісні зв'язки з багатьма країнами світу, сприяння розвитку національної гідності повинно поєднуватися зі створенням умов для гармонізації міжетнічних відносин. Останній проблемі – гармонізації міжетнічних відносин за допомогою психологічної корекції етнічних стереотипів – і присвячене це дослідження.

Відокремлення однієї національної спільноти від інших не виключає наявності контактів між ними, спільної діяльності, у результаті якої етноси отримують певну інформацію один про одного. На основі цієї інформації формуються етнічні стереотипи, які є усвідомленням характерних, з точки зору одного етносу, ознак інших національних спільнот. Це усвідомлення здійснюється у формі побудови образу цієї етнічної групи. Отже, в етнічній психології поняття “стереотип” дуже часто застосовується як уявлення одного етносу про інший або про власний народ.

Міжетнічне спілкування, як правило, відбувається завдяки застосуванню етнічних стереотипів. Слід зазначити, якщо у певних народів сформувались негативні етнічні стереотипи щодо

сприймання один одного, то виникає загроза етнічного конфлікту. Неодноразово повторюючись, негативні етнічні стереотипи стають елементом суспільної свідомості. Історії відомі приклади, як у разі недоброзичливих, а часом конфліктних відносин негативні стереотипи одразу ж виявляються у суспільній думці: цілим народам приписують негативні побутові й моральні риси (нечесність, підступність, лінь), а то й “відмовляють” їм в інтелектуальних здібностях. Негативні етно-стереотипи небезпечні не тільки тому, що з ними важко боротись, а й тому, що вони нагромаджуються протягом історії в суспільній свідомості.

Етнічні стереотипи, у свою чергу, поділяються на автостереотипи та гетеростереотипи.

Автостереотипи – це думки, судження, оцінки, що їх зараховують до певної спільноти її представники.

Виникнення автостереотипів пов'язане з розвитком етнічної самосвідомості, усвідомлення належності до певної етнічної групи. Почуття спільності, що притаманне будь-якій етнічній групі, виявляється у формуванні певного “ми-почуття”. Для етнічної групи це “ми-почуття” фіксує усвідомлення особливостей власної групи і несхожість з нею інших груп, що й є механізмом виникнення автостереотипів. Оскільки автостереотипи – це судження народу про себе та оцінювання себе, то, як правило, автостереотипи є комплексом позитивних оцінок. Кожний

народ схильний змальовувати себе героїчним, мужнім, талановитим, неповторним. Особливо схильні підкреслювати свою неповторність невеликі за чисельністю етноси, які живуть поряд з багаточисленними, потужними націями. Цим великим етносам, або, як їх називають, національним меншинам, потрібно весь час боротися, щоб компенсувати комплекс меншовартості, який може нав'язувати багаточисленний сусід — потужна нація.

Гетеростереотипи — це сукупність оціночних суджень про інші народи.

Гетеростереотипи можуть бути як позитивними, так і негативними залежно від історичного досвіду взаємодії певних народів. Гетеростереотипи віддзеркалюють минулий та існуючий, позитивний і негативний досвід взаємодії народів, особливо у тих сферах діяльності, де ці народи найактивніше спілкувались. Наприклад, у сферах торгівлі, сільського господарства, будівництва. Досвід спілкування народів, основою якого є діяльність, що спрямована на досягнення позитивного результату — чи то у торгівлі, чи у будівництві, — народжує позитивні образи іншої нації. А коли народи дізнаються один про одного, воюючи й грабуючи, то складаються взаємні негативні стереотипи. Як правило, гетеростереотипи виникають через обмеженість міжетнічного спілкування. Риси, що властиві одиничним відомим представникам іншої етнічної групи, поширюються на всю групу. Стереотипи, які складаються в такий спосіб, у подальшому впливають на виникнення етнічних антипатій або симпатій.

Так, у наукових працях, що належали іспанським, німецьким і французьким вченим, італійський народ змальовується як лякливий і підступний. Як же склався такий стереотип? Річ у тім, що всі ці народи — німці, французи, іспанці — намагались підкорити Італію, і італійський народ боровся з ними різними методами, у тому числі й підступними.

Але навіть у нейтральних випадках етностереотип означає приписування певних етнічних ознак представникам інших етнічних груп, тобто сприяє поширенню “приблизних”, неточних характеристик, а це у складних умовах може відкрити шлях расизму або шовінізму.

Значно сприяють формуванню етнічних стереотипів засоби масової інформації, які можуть швидко створити “образ ворога” або, навпаки, “доброго сусіда”.

Нині унікальну можливість для формування та корекції етнічних стереотипів мають викла-

дачі наукової дисципліни “Етнічна психологія” у вищих навчальних закладах. Розглянемо використання цієї можливості на прикладі викладання “Етнічної психології” у МАУП.

У програму вивчення етнопсихології входить розділ, присвячений психології різних народів — англійців, японців, німців, євреїв, арабів, французів, ромів (яких зазвичай називають циганами, і ця назва для них є образливою), шведів, італійців, іспанців та ін. Перед тим як розпочинається вивчення психологічних особливостей того чи іншого народу, студентам пропонується попрацювати з методикою “Створення вільного портрету” народу, який вивчатиметься. Студенти повинні навести набір типових характеристик цього народу. Кількість якостей, які потрібно назвати, не обмежується, але рекомендується не менше, ніж десять. Після того як студенти завершили роботу, викладач узагальнює отримані дані, ранжує їх і створює так званий колективний вільний портрет того чи іншого народу. У цей колективний портрет часто потрапляють такі негативні якості, як підступність, хитрість, лінь, пияцтво, жадібність, хамство та ін. Аналізуючи разом із студентами створений ними колективний портрет певного народу, викладач намагається донести до студентів думку, що виявлені негативні риси не є і не можуть бути притаманні лише якомусь одному етносу, вони можуть спостерігатись у окремих представників будь-якого етносу. При цьому він наголошує, що в етнічній психології прийнято створювати портрет народу, який складається тільки з позитивних рис, а ті, у свою чергу, мають більший чи менший ступінь вираження. Наприклад, ні у кого не виникає сумніву щодо працьовитості японців, яка навіть може переходити у “трудоголізм”. Разом з тим відомо, що Японія має дуже обмежені природні ресурси і для підтримання оптимального рівня життя японцям потрібно надзвичайно сумлінно працювати. А, наприклад, народи, які живуть у країнах, де зазвичай панує спека, зокрема на Африканському континенті, часто звинувачують у відсутності працелюбства. Але проаналізувавши цей факт детально, можна дійти висновку, що й ці народи працелюбні, але ця риса виражена в них такою мірою, як це потрібно для того, щоб підтримувати життя на належному рівні, крім того, спекотний клімат завжди заважає інтенсивній праці.

Крім того, на семінарських заняттях, присвячених психології різних етносів, виступають студенти, які мали безпосередні контакти з цими етносами, жили або подорожували країною, на-

роди якої вивчаються. Такі виступи-повіді сприяють руйнуванню негативних стереотипів у поглядах однокурсників. На семінарах часто виникає дискусія, коли група студентів стихійно поділяється на два стани з діаметрально протилежними поглядами на певний етнос. Наприклад, група може поділитись на тих, хто симпатизує ромам, і тих, хто ставиться до цього етносу з антипатією. Роль викладача тут повинна полягати у спрямуванні дискусії у конструктивне русло і максимальному пом'якшенні негативних установок щодо означеного етносу.

Таким чином, поєднання лекційних і активних форм проведення занять з навчальної дисципліни "Етнічна психологія", а також застосування певних методів психологічної корекції

сприяють формуванню передумов гармонійних міжетнічних відносин у студентському середовищі й подальшому їх поширенню.

Література

1. Гнатенко П. И., Павленко В. Н. Этнические установки и этнические стереотипы. — Днепропетровск, 1995.
2. Павленко В. М., Таглін С. О. Етнопсихологія. — К., 1999.
3. Пірен М. Етнополітичні процеси в сучасній Україні. — К., 1999.
4. Психологія національної нетерпимости. — Минск, 1998.